

**OD JEZIČNOGA UMIJEĆA DO KOMUNIKACIJSKE
KOMPETENCIJE I NATRAG**
**Osvrt na članak Mihe Skljarova Jezično znanje i govorno
umijeće u nastavi stranih jezika (Skljarov, 1972 a i b)**

*Jelena Mihaljević Djigunović**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

U članku se nudi prikaz ideja opisanih u radu Mihe Skljarova 'Jezično znanje i govorno umijeće u nastavi stranih jezika' objavljenome 1972. godine u časopisu *Strani jezici*. O opisanim idejama govori se iz današnje perspektive. Autorica analizira Skljarovljeve poglede na ključne koncepte u području učenja i poučavanja stranoga jezika. Na temelju svoje analize zaključuje kako su pristupi toga metodičara 'ruske škole' bili vrlo suvremeni za vrijeme u kojem su nastali. Iz današnje je perspektive veći dio iznesenih ideja u skladu sa suvremenim spoznajama u glotodidaktici (npr. razumijevanje treba prethoditi mehaničkom uvježbavanju), a dio ih je u suprotnosti sa spoznajama koje su nastale kasnijim razvojem relevantnih disciplina (npr. psiholingvističkim pristupom čitanju). Autorica prikaza uočava i Skljarovljevo naglašavanje aspekata procesa učenja i poučavanja stranoga jezika koji su tek danas postali fokus interesa (npr. samostalnost učenika).

Ključne riječi: ovladavanje stranim jezikom, poučavanje stranoga jezika, jezično znanje, jezično umijeće

* Jelena Mihaljević Djigunović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, jdjigunovic@gmail.com

Ponovno iščitavanje radova objavljenih u prvome godištu našega časopisa *Strani jezici*, dakle prije 40 godina, iznimno je zanimljiva aktivnost. Ono nam može pokazati ne samo koliko smo sami odmaknuli u svojim razmišljanjima tijekom proteklih četiri desetljeća, nego i koliko je napredovala ljudska spoznaja o ovladavanju inim jezikom tijekom vrlo plodnih desetljeća, vremena kada su nastajale nove discipline koje se bave učenje, usvajanjem i poučavanjem stranoga jezika.

Miho Skljarov bio je ugledni metodičar za ruski jezik na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Iako đak 'ruske škole', njegovi pogledi na poučavanje jezika temeljili su se na dobrom poznavanju i drugih 'škola', a to je vidljivo i iz rada koji je predmet našega osvrta. Na početku svoga članka (objavljenoga u dva dijela, jedan u prvome a drugi u drugome broju časopisa *Strani jezici*) Skljarov definira i opisuje temeljne pojmove kojima se bavi: jezično znanje i govorno umijeće. O njima govori iz glotodidaktičke perspektive. Pritom nastavu stranih jezika percipira kao složeni sklop međusobno povezanih elemenata koje, smatra, uvijek treba promatrati i analizirati s obzirom na cilj, sadržaj i proces. Navedene perspektive odnose se na tri glavna pitanja koja si i danas postavljamo razmišljajući o bilo kojem aspektu poučavanja: zašto, što i kako. Govoreći o cilju nastave stranih jezika Skljarov ga raslojava s obzirom na tip škole, a na općenitoj ga razini određuje kao ovladavanje novim sustavom primanja i davanja informacije, kao upoznavanje sa stranim životom i običajima te razvijanje „mišljenja na stranom jeziku“ (str. 19). Iz današnje bismo perspektive rekli da cilj definira u smislu razvijanja komunikacijske kompetencije, interkulturalizma i kognitivnih aspekata. Zanimljivo je uočiti kako se u Skljarovljevoj raspravi o ciljevima pojedinih tipova škola mogu uočiti naznake analize potreba, no govori se o potrebama na razini tipova učenikâ a ne učenika kao pojedinca. Nakon što općim sadržajima nastave stranih jezika određuje jezična znanja, govorne vještine, govorne navike i govorno umijeće, Skljarov ističe da konkretni sadržaj ovisi o vrsti škole i uzrastu učenika.

Kako su *Strani jezici* u to doba bili 'časopis za unapređenje nastave stranih jezika', dio svog članka Skljarov posvećuje razjašnjavanju lingvističkih koncepata *jezik* i *govor* i time neosporno pridonosi osvještavanju nastavnika o ključnim konceptima nastave stranoga jezika. Time na određeni način sugerira da na tu nastavu gleda kao na primijenjenu lingvistiku. *Jezik* definira kao sustav „leksičkih, fonetskih i

gramatičkih sredstava koja omogućavaju komunikaciju i proces mišljenja“ (str. 20), a jezični sustav kao sustav znakova, ili kôd, koji postoji u ljudskome mozgu. *Govor* predstavlja ostvarenje jezičnoga sustava. Skljarov ističe komunikacijsku funkciju govora insistirajući ponajprije na ključnoj ulozi jezičnoga znanja, a ne dotiče se ostalih nužnih elemenata za uspješno odvijanje govornoga procesa. Govoreći o kanalima veze kojima se govorni proces ili jezična komunikacija realiziraju, napominje da je slušno-artikulacijski kanal primaran a grafički sekundaran. Ponovno se vraćajući na razinu ovladavanja jezikom u formalnome školskome kontekstu, Skljarov ističe kako se učenici s jezičnim sustavom upoznaju postupno a ne u cjelini, a u „davanju jezičnog sustava“ (str. 21) slijedi se logičnost i sustavnost. Takav stav odražava, vjerujemo, stupanj poznavanja procesa ovladavanja inim jezikom u vrijeme nastanka Skljarovljevog članka, vrijeme kad je interdisciplina koja se bavi istraživanjem procesa ovladavanja jezikom (engl. *second language acquisition*) bila još u povojima. Jedan glavni aspekt nastave stranih jezika bilo je „davanje jezičnih znanja“, drugi razvijanje govornoga umijeća. Skljarov, naravno, pristupa procesu stjecanja jezičnoga znanja u skladu s gledištima o ovladavanju jezikom s kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, vremenu kada još nisu bili poznati niti postojali drugi pristupi poput, npr., funkcionalnih (npr. Andersen i Shirai, 1994; Bardovi-Harlig, 2006) ili konekcionistički (Bates i Goodman 1997, Rumelhart i McClelland 1986). Zanimljivo je da, govoreći o drugome glavnome aspektu – ovladavanju govornim umijećem - ističe važnost tečnosti, što je u skladu i s današnjim pristupima poučavanju jezika.

Nastavu stranoga jezika Skljarov vidi kao trodijelni proces. Prvu fazu predstavlja upoznavanje jezičnoga materijala i stjecanje govornih vještina. Pritom se pod jezičnim znanjem podrazumijeva fonetska, gramatička i leksička građa koju je učenik zadržao u pamćenju, a pod govornim vještinama svjesnu primjenu jezičnoga materijala „uz punu koncentraciju svjesne pažnje“ (str. 23). Ovo posljednje na tragu je kasnijih ideja o slučajnome i namjernome učenju (npr. Hulstijn, 2003). Skljarov, nadalje, ističe da se jezična znanja ne stječu odvojeno od govornih vještina i navika. Posebnu pozornost autor poklanja razlikovanju vještina i navika, a naviku definira kao automatiziranu vještinu. Navike se razvijaju tijekom utvrđivanja jezičnoga materijala u drugoj fazi

nastavnoga procesa. Stjecanje navika vidi kao strogo kontrolirani proces u kojem nedostatak 'orijentira' može učenike navesti da ih sami potraže čime se, ističe, stvara mogućnost da ih traže na pogrešnome mjestu i postignu loše rezultate u ovladavanju jezikom. U takav, u osnovi bihevioristički pristup učenju, međutim, ugrađuje razumijevanje kao temeljni element govora: „Što se upotreba jezičnog materijala, zasnovanog na navikama, više automatizira, mišljenje se više koncentrira na sadržajnu stranu iskaza, na prijenos informacije, a to je u govornom procesu od osnovne važnosti.“ (str. 24). Iz današnje perspektive, kada je poznato da proces ovladavanja jezikom podrazumijeva učenikovo kreiranje i testiranje hipoteza, Skljarovljevo stajalište nije sasvim prihvatljivo. U trećoj se fazi nastavnoga procesa stječe jezično znanje i razvija govorno umijeće koje Skljarov definira kao „sposobnost brzog reagiranja u različitim govornim situacijama kada govornik između niza govornih modela umije odabrati one prave koji najbolje odgovaraju konkretnoj situaciji i upotrijebiti ih u govornom procesu“ (str. 25). Pritom se, međutim, misli isključivo na one modele za koje je učenik već kreirao govorne navike. Koncept govornoga umijeća poklapa se s konceptom koji danas najčešće nazivamo komunikacijskom kompetencijom (Hymes, 1972; Campbell i Wales, 1970; Canale i Swain, 1980). Zanimljivo je da hrvatski primijenjeni lingvisti još traže adekvatnu hrvatsku inačicu za taj pojam i sve se češće priklanjaju upravo izrazu *jezično umijeće* (Bagarić, 2007; Medved Krajnović, 2010). Skljarov naglašava važnost autentičnosti materijala i situacija za razvoj govornoga umijeća, što je u skladu s današnjim glotodidaktičkim pristupima. Zanimljivo je da autor napominje kako se na naprednijim stupnjevima ovladavanja jezikom druga i treća faza nastavnoga procesa mogu spojiti u jednu, tj. može se preskočiti razvijanje navika jer se određeno umijeće može vezati uz već razvijene slične navike. S druge strane, Skljarov napominje da se govorno umijeće najbolje razvija kroz realistične govorne situacije, ali uz uporabu samo onih govornih modela za koje učenik već ima razvijene govorne navike. Međutim, uvodi i pojam kombiniranoga usvajanja jezičnoga materijala kada to zahtijeva priroda govornoga procesa i govorne situacije: riječ je o tome da se tijekom govornih aktivnosti na određenome jezičnome materijalu razvija jezično umijeće, a pritom se uvodi novi jezični materijal (npr. leksički) koji se tek treba usvojiti na razini jezičnih vještina. Kako je uporaba novoga jezičnoga materijala

prirodni odgovor na zahtjev „realne govorne situacije“ (str. 26), Skljarov tvrdi da će se taj novi materijal efikasnije zapamtiti. Iako smatra da bi njegovim neuključivanjem došlo do „rupa u govornom procesu“ (str. 27), danas bismo rekli da se uključivanjem novoga materijala stvara ono što Krashen (1982) naziva razumljivim jezičnim unosom (engl. *comprehensible input*) zahvaljujući kojem uopće i dolazi do ovladavanja jezikom.

Budući da se govorni proces ostvaruje kroz usmeno i pismeno sporazumijevanje, Skljarov posvećuje dužnu pozornost i njegovim četirima komponentama: slušanju i razumijevanju, čitanju, usmenome izražavanju i pismenome izražavanju. Te komponente osiguravaju 'pravilno' usvajanje jezičnoga materijala.

Govoreći o slušanju i razumijevanju, navodi dvije faze toga procesa: percepciju zvučnoga teksta i „osmišljavanje“ (str. 95), tj. prepoznavanje jezičnoga materijala i primanje informacije. I u određenju ove jezične vještine vidljiva je golema uloga razvijanja vještina i navika, a o razumijevanju teksta govori se samo općenito, tj. naglašava se da je i ono važno. U vezi s percepcijom zvučnoga teksta, Skljarov naglašava ulogu imitacije i kontrastiranja stranoga i materinskoga glasovnoga sustava. Zanimljivo je da se na kontrastivni pristup referira samo kad je riječ o fonetskoj razini. Posebno upozorava na ulogu izvornoga govornika, odnosno snimki njihove produkcije kao modela, kako učenici ne bi „funkcionirali“ samo u razrednoj situaciji nego i u autentičnim situacijama u kojima se koristi strani jezik. Pritom se pod tim situacijama očito razumijeva interakcija s izvornim govornicima a ne, kako je danas slučaj s mnogim jezicima, govornicima koji su određenim jezikom također ovladali kao stranim. Skljarov priznaje da se u nastavi stranoga jezika vještina slušanja i razumijevanja zanemarivala, a odjeljak o ovoj temi završava konstatacijom da se slušanje i razumijevanje ne može razvijati izolirano jer je povezano s ostalim jezičnim vještinama. On se pritom zalaže za slijed slušanje pa govorenje. Također naglašava da se bez planskoga razvoja vještina i navika slušanja ugrožava ovladavanje preostalim trima komponentama govornoga procesa. Time je vrlo blizak suvremenom pristupu poučavanja jezičnim vještinama.

Usmeno izlaganje, prema Skljarovu, uključuje fazu osmišljavanja i oblikovanja. Prva se faza odnosi na govornikovu želju da proslijedi informaciju koja postoji u njegovim mislima, druga na samo

priopćavanje osmišljene informacije kroz zvučni tekst. Razvoju usmenoga izražavanja pridonose mnogi nastavni postupci produkcijskoga karaktera, među kojima autor posebno ističe prepričavanje obrađenoga teksta, dramatizaciju teksta i dr. Naglašava da se taj razvoj treba temeljiti na već poznatome jezičnome materijalu. Objektivni uvjeti (npr. velik broj učenika u odjeljenju, mali broj sati stranoga jezika tjedno) u kojima se nastava stranoga jezika odvija može otežati razvijanje usmenoga izražavanja, stoga Skljarov upozorava na važnost izvanškolske izloženosti jeziku, npr. putem slušanja autentičnih materijala, čitanja izvornih djela i dr. Ključnu ulogu usmenoga izražavanja autor vidi u njegovoj uskoj povezanosti sa svim ostalim jezičnim vještinama.

Faze pisanoga izražavanja jednake su onima usmenoga izražavanja: osmišljavanje informacije koju se želi prenijeti i oblikovanje informacije najprije u zvučni a potom, tijekom pisanja, u pisani tekst. Nastavnikova se uloga svodi na brigu o usvajanju grafičkih znakova kao prvoj fazi koja se odnosi na usvajanje pisma i pravopisnih pravila te prenošenja informacije putem grafičkoga kanala veze kao drugoj fazi koja se odnosi na razvoj pisane kulture. Skljarov navodi niz različitih nastavnih metoda za razvijanje umijeća pisanoga izražavanja, a ponuđeni popis sugerira da je riječ o pristupu usmjerenom na proizvod a ne na proces pisanja (Flower i Hayes, 1981; Susser, 1994). Ističe da u našoj nastavnoj praksi toga doba primat ima razvoj usmenoga izražavanja.

I proces čitanja definira kroz dvije faze: percepciju (tijekom koje se tekst uočava a grafički znakovi pretvaraju u glasove) i osmišljavanje (tijekom kojeg se prima jezična informacija sadržana u pisanome tekstu). U skladu s takvim određenjem procesa čitanja tijekom nastave je potrebno razviti naviku pretvaranja pisanoga teksta u zvučni te iz zvučnoga teksta prepoznavanjem jezičnoga materijala usvojiti informaciju. Skljarov govori i o tehnikama čitanja, a definira ih kao vještinu pretvaranja slova u glasove, razumijevanja pravopisnih znakova i izražavanja naglasaka i intonacije (str. 98). Ovladavanje tehnikama čitanja preduvjet je razumijevanja informacije, čemu pomaže i izražajno čitanje. Navodeći različite vrste čitanja (npr. glasno, u sebi, analitičko, izražajno), naglašava princip da se od učenika ne smije tražiti da čita tekst koji ne razumije. Time naglašava kognitivnu komponentu koja je

dio suvremenoga pristupa nastavi stranoga jezika, tj. stavu da razumijevanje treba prethoditi mehaničkim aspektima uvježbavanja. Razvoju umijeća čitanja pridonosi čitanje što većeg broja različitih tekstova, a to pridonosi učeničkoj samostalnosti u čitanju. Zanimljivo je da Skljarov ovdje spominje učenikovu samostalnost – temu koja će tek kasnije postati predmet zanimanja mnogih istraživača. Kao vrlo važnu činjenicu Skljarov naglašava povezanost čitanja s drugim komponentama govornoga umijeća jer sva pospješuju ovladavanje jezičnim znanjima.

Gledano iz današnje perspektive, Skljarov pristup vještinama proizlazi iz dotad postojećih spoznaja. Tek su kasnija psiholingvistička istraživanja pokazala da su, primjerice, čitanje i slušanje složeni procesi u kojima se do razumijevanja poruke dolazi interakcijom prethodnoga znanja o svijetu i znanja o temi te značenja enkodiranoga u tekstu. Takve nove spoznaje dovele su do postupaka u nastavi koji se razlikuju od onih koje navodi Skljarov, a u poučavanju jezičnih vještina ključnu su ulogu zadobile pripremne faze koje se odvijaju neposredno prije samog slušanja, čitanja, govorenja ili pisanja. Također, sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća strategije učenja još nisu postale središtem zanimanja istraživača procesa ovladavanja jezikom pa je i to vidljivo u Skljarovljevim sugestijama kako i koje vještine treba razvijati na nastavi.

Vraćajući se na jedan od ciljeva nastave stranih jezika – „mišljenje na stranom jeziku“ – Skljarov pri kraju članka objašnjava što pod tim misli. Smatra da učenik „misli na stranom jeziku ako se u procesu svoga mišljenja koristi jezičnim sustavom stranog jezika“ (str. 99). Pritom učenik, smatra Skljarov, može koristiti samo onaj jezični materijal koji je već razvio do razine govornoga umijeća jer je samo on dostupan učeniku u njegovu pamćenju. Oslanjajući se na postavke tadašnje psihologije, Skljarov naglašava da najdublja razina „govora u sebi“ predstavlja misaoni proces. Da bi nešto postalo „govor u sebi“, mora najprije – tvrdi Skljarov – biti dio govora naglas, što podrazumijeva već opisani put od jezičnoga materijala do govornoga umijeća. Takav je jezični materijal onda na raspolaganju učeniku tijekom njegovoga „unutrašnjeg govora“ ili „govora u sebi“ tijekom kojega u svojoj svijesti sređuje informacije koje želi priopćiti. Tijekom nastave, navodi Skljarov, nastavnik razvija učenikovo mišljenje na stranome jeziku tako što ga posebno potiče na

sređivanje informacije u mislima a posebno na sređivanje jezičnih izraza kojima će informaciju prenijeti.

Glavni Skljarovljev zaključak jest da je usvajanje stranoga jezika vrlo složen proces, a nastava stranoga jezika treba biti sveobuhvatna: važno je da uključuje cjelokupni jezični materijal i sve elemente govornoga procesa, bez izoliranja pojedinih komponenti jer se one međusobno nadopunjuju.

Skljarovljev tekst vrlo je suvremen sa stajališta vremena u kojem je nastao, a neki izneseni stavovi suvremeni su i danas. Kako bismo mogli sagledati vrijednost i važnost toga teksta, potrebno je imati na umu vrijeme u kojem je nastao i tada dostupne spoznaje o fenomenu kojim se bavi. Tada (sam početak sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća) još nije bila problematizirana razlika između koncepata učenja i usvajanja jezika (Krashen, 1982; Gregg, 1984), interdisciplina koja se bavi istraživanjima procesa ovladavanja inim jezikom tek je bila u nastajanju, pojam komunikacijske kompetencije Dell Hymes je prvi put objelodanio tek godinu dana prije izlaska prvoga broja časopisa *Strani jezici*, a glotodidaktika u smislu u kojem je danas poimamo također je bila u svom začetku. Stoga, želimo li ovaj prikaz završiti nekom općom ocjenom prikazanoga Skljarovljeva rada, mogli bismo reći da je riječ o vrlo kompetentnom pristupu tematici kojom se bavi, da na zanimljiv način svjedoči o spoznajama koje su bile dostupne u vrijeme njegova nastajanja kao i o tada važećem diskursu u ovoj grani primijenjene lingvistike.

LITERATURA:

- Andersen, R. i Shirai, Y. (1994): *Discourse motivations for some cognitive acquisition principles*, *Studies in Second Language Acquisition*, 16, 133-156.
- Bagarić, V. (2007): *Struktura komunikacijske kompetencije u stranom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Bardovi-Harlig, K. (2006): *Interlanguage development: main routes and individual paths*. U: Bardovi-Harlig, K. i Dörnyei, Z. (ur.), *Themes in SLA research*, *AILA Review*, 69-82.
- Bates, E. i Goodman, J.C. (1997): *On the separability of grammar and the lexicon: Evidence from acquisition, aphasia, and real-time processing*, *Language and Cognition Processes*, 12, 507-586.
- Campbell, R. i Wales, R. (1970): *The study of language acquisition*. U: Lyons, J. (ur.), *New horizons in linguistics*, Harodsworth, Penguin Books Ltd, 241-260.

- Canale, J. i Swain, M. (1980): *Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing*, Applied Linguistics, 1, 1, 1-47.
- Flower, L. i Hayes, J. (1981): *A cognitive process theory of writing*, College Composition and Communication, 32, 365-87.
- Gregg, K. (1984): *Krashen's Monitor and Occam's Razor*, Applied Linguistics 5(2), 79-100.
- Hulstijn, J. (2003): *Incidental and intentional learning*. U: Doughty, J.C. Long, M.H. (ur.), *The handbook of second language acquisition*, Oxford, Blackwell, 349-381.
- Hymes, D. (1972): *On communicative competence*. U: Pride, J.B. i Holmes, J. (ur.), *Sociolinguistics*, 269-293.
- Krashen, S. (1982): *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon.
- Medved Krajnović, M (2010): *Od jednojezičnosti do višejezičnosti. Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb: Leykam International.
- Rumelhart, D.E. i McClelland, J.L. (1986): *On learning the past tenses of English verbs*. U: Rumelhart, D.E. i McClelland, J.L. (ur.), *Parallel Distributed Processing*, vol 2, 216-271.
- Skjarov, M. (1972a): *Jezično znanje i govorno umijeće u nastavi stranih jezika*, Strani jezici 1, 19-27.
- Skjarov, M. (1972b): *Jezično znanje i govorno umijeće u nastavi stranih jezika*, Strani jezici 2, 94-101.
- Susser, B. (1994): *Process approaches to ESL/EFL writing instruction*, Journal of Second Language Writing, 3, 31-47.

FROM LANGUAGE PROFICIENCY TO COMMUNICATIVE COMPETENCE AND BACK

The paper discusses the ideas contained in Miho Skjarov's paper '*Jezično znanje i govorno umijeće u nastavi stranih jezika*' [Language knowledge and language proficiency in foreign language teaching] published in *Strani jezici* in 1972. The ideas are commented on from today's perspective. The author analyses Skjarov's understanding of key concepts in the field of foreign language learning and teaching. Based on the analysis the author concludes that the ideas of this 'Russian school' teaching expert were very modern at the time. From the present perspective most of the ideas are in accordance with contemporary foreign language teaching theory (e.g. understanding should precede mechanical practice), while some are in contrast with

insights from disciplines developed later (e.g. psycholinguistic approaches to reading). The author also draws attention to Skljarov's insistence on some aspects of language learning and teaching that have only recently caught the attention of teaching experts (e.g. learner autonomy).

Key words: foreign language learning, foreign language teaching, language knowledge, language proficiency